

У зв'язку із поширенням заходів адміністративної відповідальності на юридичну особу з'явилися й нові види санкцій, наприклад, обмеження або тимчасова заборона певного виду діяльності, які зафіксовані не у КУпАП, а в інших нормативних актах.

Враховуючи вищесказане, адміністративно-правові норми – це встановлені, санкціоновані або ратифіковані державою, формально визначені, юридично обов'язкові, охоронювані засобами державного примусу правила поведінки учасників суспільних відносин у сфері реалізації виконавчої влади та управлінської діяльності державних органів і органів місцевого самоврядування, які забезпечують умови реалізації цими учасниками своїх прав та виконання покладених на них обов'язків.

Використані джерела:

1. Административное право. Общая часть: Учеб. пособие / Под общ. ред. В. П. Сальникова. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2000. – 256 с.
2. Адміністративне право України: Підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Парашук, О. В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю. П. Битяка. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
3. Адміністративне право України: Підручник / За заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса: Юридична література, 2003. – 470 с.
4. Бахрах Д. Н. Действие норм права во времени: Теория, законодательство, судебная практика. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 224 с.
5. Гладун З. С. Адміністративне право України: Академічний курс. – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 580 с.
6. Голосніченко І. П. Адміністративне право України: основні категорії і поняття: [Метод. розробка]. – К.: МАУП, 1998. – 52 с..

Науковий керівник: Шевченко Н. Л. – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Вайда Т. С., Круглик М. І.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Забезпечення прав і свобод людини та громадянина у діяльності підрозділів Національної поліції України (НПУ) передбачає врахування таких особливостей правоохоронної діяльності у цій сфері: 1) здійснення підрозділами поліції повсякденних заходів з підтримання правопорядку та публічної безпеки як спеціального виду професійної діяльності у суспільстві (по суті є комплексом законодавчо врегульованих способів захисту прав українських громадян на життя, здоров'я, честь, гідність, володіння майном та ін. – тобто недоторканості прав, котрі відображені у Загальній декларації прав людини та ін. міжнародних актів) [1; 2-5]; 2) дотримання прав усіх громадян, з котрими працівники поліції безпосередньо вступають у професійну взаємодію (затримані особи, обвинувачені, підсудні,

виправдані, особи, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування тощо); 3) захист свідків і потерпілих, на котрих кримінальні та інші асоціальні елементи можуть здійснювати різні форми тиску (шантаж, погрози, пряме насильство и т.д.); 4) дотримання прав людини по відношенню до персоналу (особового складу) поліції – фізична і соціальна захищеність самих поліцейських.

Без сумніву, вирішення проблеми дотримання прав і свобод людини в діяльності органів НПУ у всіх вищезазначених напрямках вимагає системного підходу різних соціальних інститутів держави, що в багатьох випадках виходить за законодавчі межі компетентності самої правоохоронної системи.

З іншого боку, органи НПУ виступають самостійним суб'єктом правоохоронної діяльності щодо дотримання прав і свобод людини, мають у відповідності з законодавством власні владні можливості, а також визначені права та обов'язки. У цих межах встановлюється відповідальність окремих працівників поліції, органів та підрозділів НПУ в частині дотримання прав людини при безпосередньому здійсненні правоохоронної діяльності. Значною мірою загальний стан щодо дотримання прав людини в органах НПУ визначають самі поліцейські, а також враховується у характері їх взаємодії з різними групами населення при припиненні вчинюваних ними правопорушень (злочинів) [1].

Метою роботи є визначення основних проблем, котрі існують в сучасних умовах в процесі здійснення правоохоронної діяльності НПУ щодо забезпечення належного дотримання прав та свобод громадян, а також уточнення чинників, котрі негативно впливають на відхилення у професійній діяльності поліцейського в цьому напрямі.

Розглянемо актуальні існуючі проблеми в частині дотримання прав людини в діяльності працівників органів та підрозділів НПУ. Поза сумнівом, загальний стан виховної роботи з особовим складом поліції – зміцнення законності у службовій діяльності поліцейських, здійснення державного, відомчого і громадського контролю за дотриманням прав людини, підбір кадрів на службу в поліцію, організація соціальної і виховної роботи з її працівниками, професійна підготовка особового складу НПУ – здійснюють значний вплив на загальний рівень дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів та їх підрозділів.

Разом з тим зустрічаються випадки недотримання поліцейськими прав людини при здійсненні правоохоронної діяльності НПУ, найбільш поширеними особистісними причинами цього явища є: а) недостатній для виконання професійних завдань рівень загального розвитку особистості працівника поліції (низький рівень моральних, фізичних, фахових якостей тощо); б) первинна соціальна деформація особистості людини, яка вступає на службу в поліцію, що часто призводить до подальших негативних професійних дій в частині порушення прав громадян; в) безпосередня професійна деформація працівника поліції, котра відбувається під впливом негативних чинників служби (має об'єктивні і суб'єктивні причини);

г) недостатня професійна інформованість правоохоронців щодо конституційних прав та свобод громадян, що створює передумови для недотримання самими поліцейськими прав людини під час виконання службових обов'язків; д) низький рівень професійної підготовки поліцейських, що часто впливає на обрання ними протиправних шляхів вчинення фахових дій, котрі спричиняють порушення прав людини; е) професійна невихованість працівників поліції як чинник, що утруднює дотримання правоохоронцями прав інших людей [6, с. 7-11].

Дві перші причини пов'язані переважно із станом організації кадрового забезпечення, котре здійснюється безпосередньо практичними органами і установами НПУ (підбір кандидатів на навчання до відомчих закладів вищої освіти (ЗВО), інших освітніх установ), хоча система навчально-виховної роботи, що проводиться в них керівниками курсантських (слухацьких) підрозділів, також відіграє важливу роль.

Зупинимося детальніше на трьох останніх причинах порушень правоохоронцями прав людини, котрі вимагають приділення більшої уваги саме в контексті піднятої проблеми.

Недостатня професійна поінформованість працівників поліції пов'язана передусім з тим, що в сучасних умовах не кожному правоохоронцю доступний весь комплекс нормативно-правових актів в сфері забезпечення прав людини: від Загальної декларації прав людини до конкретних міжнародних і українських документів в частині дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів, наприклад – регулярних спеціальних доповідей Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсмен) з цього питання, матеріалів Уповноважених Президента з прав дітей (у справах кримськотатарського народу, з прав людей з інвалідністю, з питань реабілітації учасників антитерористичної операції, які отримали поранення, контузію, каліцтва або інші захворювання під час участі в антитерористичній операції) [7]. У більш повній мірі вивчення цих нормативних документів і матеріалів доступне слухачам та курсантам відомчих закладів освіти МВС України.

Для виконання ряду професійних функцій (на посадах молодшого складу поліції) на службу приймаються особи з середньою спеціальною неюридичною освітою, з загальною середньою освітою, тому, на наш погляд, гостро постає проблема стабілізації кадрової ситуації у підрозділах НПУ взагалі, і відповідно, для певної частини працівників правоохоронних органів характерним є низький рівень професійної інформованості в питаннях забезпечення дотримання прав людини. Незнання цих норм законодавства не звільняє поліцейського від відповідальності, але разом з тим ускладнює виконання правоохоронцями Закону.

Не менш гостро в контексті дотримання прав людини постає питання про низький рівень професійної підготовки особового складу підрозділів поліції. Практика показує, що іноді причиною негативних дій поліцейських, які можна кваліфікувати як порушення прав громадян, стає професійна некомпетентність. Вона (професійна некомпетентність – уточнено нами) нерідко виражається в тому, що працівник поліції елементарно не володіє мінімально необхідним для належного виконання службових завдань

обсягом професійних знань, практичних умінь та навичок, відчуває утруднення при здійсненні необхідних службових дій (приймів). В обставинах, де вимагається застосування досить складних професійних заходів примусу, такий правоохоронець здатний лише на прості, стереотипні, нерідко «силові» реакції (поліцейські заходи примусу у відповідності з вимогами статей 43-46 ЗУ «Про Національну поліцію») [1]. Але навіть якщо поліцейський й володіє достатнім діапазоном професійних знань і умінь, результат іноді буває аналогічним, якщо у правоохоронця не сформована здатність до самостійного професійного мислення, ухвалення рішень в залежності від ситуації, котра склалася на місці події.

Гостро постає й проблема професійної невихованості поліцейських – йдеться не лише про недоліки в їх громадянському, правовому, моральному вихованні, які, поза сумнівом, є «живильним середовищем» для негативних вчинків та професійних дій в частині порушення прав інших громадян. Більше того, зводити порушення прав людини в діяльності органів та підрозділів НПУ тільки до недоліків правосвідомості або низьких моральних якостей працівників поліції – це означає суттєво спростити глобальність проблеми.

Професійно недостатня інформованість, низький рівень фахової підготовки і особиста невихованість в частині дотримання прав людини нерідко посилюються такою суперечливою за своєю природою особистісною якістю як неналежна спрямованість працівника поліції на конструктивне (а значить законне) вирішення конкретно-професійного завдання. Поза сумнівом, професійна спрямованість правоохоронця (належно сформовані професійні якості) є потрібною рисою. Проте, коли вона стає гіпертрофованою і заважає поліцейському бачити правовий, цивільний, моральний сенс своїх дій, це нерідко призводить до систематичних порушень прав людини, до ігнорування соціальної норми закону. Наприклад, дуже важливим професійним завданням є отримання від свідка або жертви злочину необхідної інформації, причому – якнайшвидше і в максимальному обсязі. Це іноді штовхає працівника поліції на здійснення психологічного чи фізичного «тиску» на свідка чи підозрюваного, застосування до них таких прийомів отримання інформації як неправомірні методи роботи.

Таким чином, виховний аспект в діяльності працівників органів НПУ щодо дотримання ними прав людини у службовій діяльності є не лише актуальним завданням поліції, а й вимагає конкретних заходів профілактичного впливу щодо правоохоронців, в значній мірі повинен носити системний характер – професійне виховання має пряме відношення до дій реальних людей, а також до всіх працівників поліції, які виступають суб'єктами дотримання (порушення) прав людини.

При взаємодії з поліцейськими важливу роль у формуванні стану дотримання прав людини органами НПУ відіграє позиція самих громадян, які вступають в силу життєвих обставин у контакти з правоохоронними органами. Деякі типові причини відхилень службової діяльності поліцейських від вимог законодавства щодо дотримання прав людини наведено в таблиці 1 [7, с. 61-62].

Таблиця 1

Негативний вплив деяких чинників на відхилення у професійній діяльності поліцейських в частині дотримання ними прав людини

№ з/п	Фактори, що негативно впливають на відхилення у професійній діяльності поліцейського в частині дотримання прав людини
1	Низький рівень довіри певної частини населення до правоохоронних органів в цілому, що формує установку громадян на первинне ставлення до дій працівників поліції як таких, що часто порушують права людини
2	Недостатня інформованість громадян про свої конституційні права та способи їх захисту при взаємодії з працівниками НПУ, а також про визначені законодавством права самих поліцейських в конкретній ситуації (помилкове звинувачення поліцейського в порушенні інструкції, стимулювання його до вчинення порушення тощо)
3	Існування тенденції серед окремих громадян вирішити скрутну або конфліктну ситуацію «поза правовим полем» (наприклад, пропозиція хабара)
4	Схильність окремих громадян (особливо підозрюваних, підслідних, обвинувачених тощо) використовувати помилкове звинувачення працівника поліції в порушенні прав людини як інструмента психологічного тиску на нього або маніпулювання його службовою поведінкою
5	Провокація поліцейського на порушення прав людини з метою його дискредитації, нейтралізації
6	Погрози, агресивна поведінка або пряме насильство по відношенню до працівника поліції, коли законні межі необхідної оборони або інших силових дій з боку поліцейського при виконанні ним професійних обов'язків визначити у ряді випадків дуже складно

В деяких обставинах звинувачення громадянами правоохоронців у порушенні ними законних прав людини може бути викликано необхідністю застосування поліцейськими правомірних законодавчо врегульованих оперативних розшукових, слідчих або інших фахових дій, про котрі громадяни не можуть бути проінформовані через їх закритий характер (таємниця слідства).

Важливе місце в системі захисту прав людини займає діяльність громадських правозахисних організацій, котра сприяє дотримання прав людини в процесі діяльності правоохоронних органів (факти, на які звертають увагу представники правозахисних організацій, ретельно перевіряються і у разі, коли дійсно має місце порушення прав людини працівниками НПУ, приймаються заходи аж до порушення кримінальної справи стосовно дій конкретних правоохоронців). Разом з тим, громадський характер цих організацій, їх соціальна правозахисна функція та моральна міра відповідальності за оцінку стану дотримання прав людини у суспільстві, об'єктивно обмежують доступ (нерідко з оперативних міркувань) до конкретної інформації про результати правоохоронної діяльності, недостатні обсяги інформації щодо умов та змісту вживаних

заходів можуть породити суб'єктивну або однобічну характеристику її (правоохоронної діяльності – уточнено нами) в ЗМІ.

Проведений аналіз законодавства, практики правоохоронної діяльності та наукової літератури з піднятої проблеми дозволяє зробити деякі узагальнення.

Оскільки дотримання (або порушення) прав людини здійснюється у сфері взаємовідносин людей, то належна поінформованість, професійна навченість та вихованість правоохоронця – три педагогічні умови, котрі сприяють дотриманню прав людини у взаємодії працівників органів НПУ з громадянами. Причому ці умови поширюються як на поліцейських, так і на самих громадян.

Дотримання прав людини вимагає від поліцейського сформованості цілого комплексу професійно-значущих особистісних якостей – спостережливості, витримки, здатності до адекватної фахової самооцінки тощо. Основними чинниками порушень, котрі інколи допускають правоохоронці, є: 1) недостатній рівень загального розвитку особистості працівника поліції; 2) первинна соціальна деформація особистості кандидата на службу; 3) неналежна професійна інформованість правоохоронців щодо недоторканості конституційних прав та свобод громадян; 4) низький рівень фахової підготовки поліцейських; 5) незадовільна професійна вихованість працівників поліції.

Таким чином, враховуючи проведений аналіз різноманітних факторів, котрі об'єктивно впливають на професійну діяльність поліцейських та чинять вплив на загальний стан забезпечення працівниками органів та підрозділів НПУ дотримання прав людини, можемо зробити наступне узагальнення – цілеспрямована виховна робота з особовим складом поліції відіграє значну роль у забезпеченні функціонування загальнолюдських цінностей в громадянському суспільстві.

Використані джерела:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII. Дата оновлення: 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. (дата звернення: 04.02.2019).
2. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015. (дата звернення: 05.02.2019).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, схвалена Радою Європи від 04.11.1950 р.: ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (дата звернення: 06.02.2019).
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН (Док. ООН А/RES/2200 А (XXI)): Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043. (дата звернення: 06.02.2019).
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року (Док. ООН А/RES/2200

A (XXI)): ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_042. (дата звернення: 06.02.2019).

6. Вайда Т.С., Черкашин А.І., Доценко В.В. Основи виховання працівників ОВС: практичний посібник. Харків: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2014. 318 с.
7. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України, 23 дек. 1997 р., № 776/97-ВР. Дата оновлення: 04.11.2018. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80?lang=ru>. (дата звернення: 06.02.2019).

Валькова Є. В., Журавський Д. В.

БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

2 червня 2011 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу» (далі – Закон) [1]. Цим Законом визначено зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, державні гарантії щодо надання безоплатної правової допомоги. Разом з тим, певні питання в Законі залишаються не врегульованими, одним з яких є заміна призначеного захисника. Закон встановлює перелік підстав для заміни адвоката, він є вичерпним. Так, відповідно до ст. 24 Закону адвоката, який надає безоплатну вторинну правову допомогу, може бути замінено у разі: хвороби адвоката; неналежного виконання адвокатом своїх зобов'язань за умовами договору; недотримання адвокатом порядку надання безоплатної вторинної правової допомоги; виключення адвоката з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

На нашу думку, перелік цих підстав слід розширити, вказавши в Законі таку підставу як відмова від призначеного адвоката. Відсутність такої підстави в зазначеній статті суперечить принципу верховенства права, згідно з яким людина є найвищою соціальною цінністю у державі, а також не відповідає, по-перше, ст. 59 Конституції України, яка закріплює право на безоплатну правову допомогу та на вільний вибір захисника своїх прав, по-друге, ст. 54 Кримінального процесуального кодексу України [2], в якому закріплено право на заміну захисника; по-третє, Закону України «Про безоплатну правову допомогу», відповідно до якого безоплатна правова допомога – це гарантована державою можливість для доступу осіб до правосуддя.

Крім того, слід зазначити, що порядок надання правової допомоги за рахунок коштів Державного бюджету України визначається ще низкою підзаконних нормативно-правових актів, якими регулюються питання надання безоплатної правової допомоги. Одним з таких актів є наказ Координаційного центру від 25.12.2014 року № 33, яким регулюється питання щодо видачі доручень центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Відповідно до п. 5 наказу, видання декількох доручень для підтвердження повноважень захисника в одному кримінальному провадженні не допускається, крім наступних випадків: у разі виявлення

технічної помилки (описки, друкарської, граматичної помилки), коли доручення для надання безоплатної вторинної правової допомоги уточнюється на підставі доповідної записки уповноваженої службової особи (чергового) центру; залучення захисника для здійснення захисту за призначенням підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого, який раніше відмовився від призначеного захисника; залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії [3].

З п. 5 зазначеного наказу випливає, що особа, якій було надано безоплатну вторинну правову допомогу, і яка добровільно відмовилася від такої допомоги має право знову отримати допомогу за рахунок держави, проте в Законі, який має вищу юридичну силу, це питання не регульовано, що обумовлює необхідність усунення цієї прогалини.

Це одне питання, яке, на наш погляд, підлягає врегулюванню – це питання щодо виду правових послуг, які має той чи інший суб'єкт права на безоплатну вторинну правову допомогу. Відповідно до ст. 13 Закону, безоплатна вторинна правова допомога, як вид державної гарантії, включає такі види правових послуг: захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру.

З 1 липня 2015 року розпочалося надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному та адміністративному судочинстві. Виконання даної функції покладено на місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Суб'єкти, які мають право на надання безоплатної вторинної правової допомоги передбачені в ст. 14 Закону. В ній перелічені усі суб'єкти такого права незалежно від сфери правовідносин. На нашу думку, це є не правильно. Так, наприклад, згідно з положеннями ст. 14 Закону, особи, які перебувають під юрисдикцією України, мають право на безоплатну вторинну правову допомогу стосовно усіх видів зазначених послуг, якщо середньомісячний сукупний дохід їхньої сім'ї нижчий суми прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, інвалідів, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі менше двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб. Постає питання, чи може особа у цивільній справі користуватися таким правом як захист. На нашу думку, суб'єкти даної категорії справ можуть користуватися лише послугою щодо складення документів процесуального характеру та представництва інтересів в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами.

Здається законодавцям також є над чим подумати. Можливо слід доповнити Закон статтею 14-1, в якій окремо закріпити суб'єкти права на безоплатну правову допомогу у кримінальному, цивільному та адміністративному процесі.